

ЗАКАВКАЗЈЕ

Кавказ представља највећи планински ланац у европском делу постсовјетског простора и приближно јужну границу савремене Русије. Простор обронака Кавказа, нарочито јужно од њега (Закавказје) насељава више народа различитог етничког порекла и религијског опредељења, који су током историје често били у сукобима око државности и територија. Закавказје обухвата постсовјетски простор јужно од планинског венца Кавказ. Он се састоји од данас три независне државе, а до 1992. бивше совјетске савезне републике – Грузије, Јерменије и Азербејдана, које све заједно представљају у просторно-географском смислу тек око 0,65% некадашњег СССР. У привредном смислу ово је слабије развијена област, која ипак захваљујући изласку на Црно и Каспијско море, те супторпским културама и благој клими, има своје упориште на тржишту Русије, Украјине и других земаља постсовјетског простора, од извоза агрума и других прехранбених артикала, преко развијеног туризма и транзита. Овоме треба додати да Азербејдан има резерве нафте, док је у осталим природним ресурсима руда и енергената углавном сиромашан. Невелики простор Закавказја је током историје био поприште многих сукоба и надметања великих сила. Сами народи Закавказја припадају древним културама са богатом историјом, што се нарочито односи на Грузине и Јермене. Закавказје је историјски (а и данас) поље укрштања утицаја више религија, а нарочито православног хришћанства и ислама, док је у оквиру самог ислама изражена подела на суните и шиите. Током Новог века, овај простор је потпао под власт царске Русије, а затим био у саставу СССР. У постсовјетском периоду, све три земље остају у оквиру Заједнице независних држава, иако имају више жаришта кризе на свом тлу, што је посебно изражено у одвајању *de facto* Јужне Осетије и Абхазије од Грузије, те спора између Азербејдана и Јерменије због провинције Нагорни Карабах. На тај начин распадом СССР и осамостаљивањем на простору Закавказја, Грузије, Јерменије и Азербејдана нису превазиђени територијални проблеми и сецесије. Краткотрајни рат на Закавказју августа 2008. у којем су интервенисале и руске трупе, као непосредни резултат је дао повлачење *de facto* независности Абхазије и Јужне

Осетије у односу на Грузију, што је за сада признала од великих сила Русија и *de jure*. Укупна површина Закавказја је око 180.000 km² и на њему живи око 16 милиона становника.

Грузија

Грузија је закавказка држава која излази на Црно море, па због тога има врло повољан географски положај и климу. Грузија има развијену хидроенергетску базу, рударство и суптропску земљорадњу. Грузија је претежно планинска земља чији највиши врхови достижу око 5.000 m и они се налазе на северу земље на обронцима Кавказа (тзв. област Велики Кавказ). У географском смислу она се може грубо поделити на четири засебне области. То су Велики Кавказ на северу, као јужни обронак Кавкаског венца. Потом, на самом југу је област Малог Кавказа, такође претежно планинска. На западу уз Црно море, обухватајући велики средишњи део земље на западу, простире се Колхидска низија, као најнасељенија и најважнија област Грузије. Најзад, на истоку се пружа област равница и висоравни, закључно са платоом Јорск. Обала Црног мора је слабо разуђена и на неким местима делимично мочварна. Најквалитетније тло за пољопривредну експлоатацију је у оквиру Колхидске низије, где је и највећа густина становништва у земљи.

Клима Грузије је разноврсна, имајући у виду однос приморје – унутрашњост земље и надморску висину. У приморју је топла и влажна, док је у сливу реке Риони која представља стожер Колхидске низије нешто модификована. У низијама унутрашњости земље, попут долина река Куре и Терек је слична приморској, с тим да је тек нешто хладнија и сушнија, нарочито на платоу Јорск у најисточнијем делу земље. Најзад, у брдима и нарочито планинама клима прелази у умереноконтиненталну, континенталну, а на вишим надморским висинама и у планинску. Тако је јануарска изотерма у приморју Грузије највиша на постсовјетском простору, па је у Батумију 6-7°C, а и у низијама унутрашњости земље је редовно изнад 0°C.

Речна мрежа у земљи је густа, али са знатним колебањима водостаја. Најважније реке су Риони, Кура, Терек, Хигури. Грузија је богата термалним и минералним изворима.

Шуме данас покривају око 40% територије, углавном обронке Кавказа. Значајан део отпада на пашњаке, док су равнице са обрадивим земљиштем концентрисане у великој Колхидској низији и у приморју,

потом у три издвојене равнице на истоку земље – према Јерменији у околини града Вале, према Азербејџану у околини града Мирзани и у средишњем делу земље, низији реке Кура где је и престоница Тбилиси.

Историјски посматрано Грузија је имала државност још у старом веку, да би је потом повремено губила и обнављала. Основну потку своје цивилизације Грузија је примила од Византије, укључујући и православно хришћанство. Најтеже борбе за свој опстанак на кавкаској ватрометини, Грузини су водили у односу на исламске освајаче, прво Арабљане, потом Турке. Под турском влашћу Грузија је била од XVI до краја XVIII века када улази у састав Русије. Грузини, су као и Јермени, Осетинци и други хришћански и православни народи Балкана, Блиског истока, који су били у судару са исламским завојевачем, свој опстанак видели у сарадњи са моћном Русијом. Истакнути руски војсковођа Багратион који је успешно ратовао са Наполеоном, био је по националности Грузин, као и неке друге значајне личности руске и совјетске историје (Стаљин, Берија, Шеварнадзе и др.). Приликом распада СССР Грузија се изјаснила референдумом за независност, али су то учиниле (имале су то право по совјетском уставу) и две аутономне републике у њеном саставу Абхазија и Јужна Осетија које су се изјасниле за независност од Грузије.

Све до лета 2008. ово су били тзв. „замрзнути конфликти”, пошто су ове области стекле *de facto* независност која међутим није била и међународно призната. После оружаних сукоба августа месеца и пораза грузинских оружаних снага у покушају „реинтеграције” Абхазије и Јужне Осетије под директну власт званичног Тбилисија, ове две земље су и *de jure* признате као независне од стране Русије. Са друге стране, остале државе света се још не изјашњавају позитивно у прилог признавања и *de jure* њихове независности. САД су и даље савезници Грузије и постоји основа да би она могла да буде примљена и у НАТО. На тај начин напетости и противречности интереса великих сила на простору Закавказја и даље остају.

Привреда Грузије није посебно развијена, тачније она је споро напредовала у периоду добијања независности. У бившем СССР, Грузија је уживала компаративну предност узгајања егзотичних култура којима одговара њено поднебље, што се лако извозило на совјетским просторима.

Од рудног блага постоје извесна налазишта угља и велика налазишта мангана, а у мањој мери и барита, олова и цинка. Прехрамбена индустрија и извоз пољопривредних артикала су развијени

(нарочито када се ради о воћарству, суптропским културама, виноградарству и чају). Исушивањем мочвара Колхидске равнице током друге половине XX века, створене су нове квалитетне обрадиве површине. Од грана сточарства најразвијеније је овчарство и свињогојство. Индустрија је по својим капацитетима приближно подељена на пољопривредну која производи око 50% вредности целокупне индустријске производње и остало, међу којима се издваја машинска. Машинска индустрија има неколико већих објеката, као што су фабрика аутомобила у Кутаисију, електричних локомотива и пољопривредних машина у Тбилисију. У прехранбеној индустрији је нарочито развијена производња чаја, где на Грузију приближно отпада више од 2% светске производње. Развијено је винарство и производња алкохолних пића, тако да се добијају познате врсте вина, коњака, шампањца и др. Постоје и фабрике за конзервирање воћа и поврћа, као и фабрике дуванске индустрије. Туризам је развијен, а његов потенцијал је још већи. У питању су практично све туристичке гране, од приморских летовалишта преко бројних бања, планинског туризма, сеоског и сл.

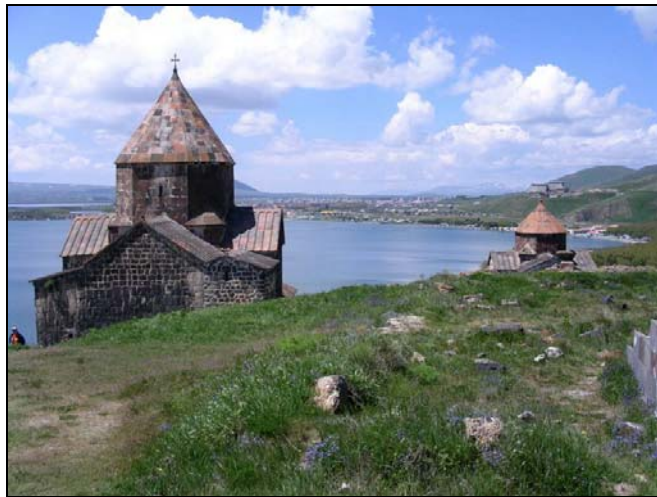
Површина, до ове године међународно признате државе Грузије је близу 70.000 km² са око 5,5 милиона становника. Међутим одвојене републике Абхазија (9.000 km²) и Јужна Осетија (4.000 km²), не признају своју припадност Грузији, па она без њих обухвата свега око 57.000 km² и близу 5 милиона житеља.

Абхазија обухвата релативно узани приобални појас са широким излазом на Црно море, ослањајући се својом северном и североисточном границом на Русију. Ради се о области са суптропском климом, која је у совјетском периоду била туристички центар. Главни град и лука је Сухуми. Јужна Осетија је изразито планинска и слабо насељена област на обронцима Великог Кавказа, која само у свом најјужнијем делу има нешто побрђа где се и налази већина насеља и главни град Цхинвали.

Јерменија

Површина Јерменије је 30.000 km² и на том простору живи око 3,5 милиона становника, огромном већином јерменске националности. Јерменија је претежно планинска земља (90% територије налази се на надморској висини изнад 1.000 m, а врхови највиших вулканских планина достижу и више од 4.000 m). Између Малог Кавказа на северу и

Јерменских планина на југу налази се пространа котлина уз језеро Севан, које се налази на надморској висини од 1.900 m. Централни и јужни део Јерменије је нижи, са просечном надморском висином од 800 до 1.000 m, док се праве равнице налазе тек на самом југоистоку земље, уз реку Аракс. Клима у земљи је разноврсна, у равницама и побрђу суптропска, а са надморском висином она се мења, од умереноконтиненталне до континенталне, док на вишим надморским висинама постепено прелази у планинску. Количина падавина је релативно мала (од 450 до 550 mm). У биогеографском погледу очита је вертикална зоналност. Под шумом је свега око 9% територије, и то на северу земље. Јерменија је богата разноврсним грађевинским материјалном вулканског порекла.

Детаљ обале језера Севан

Рудно богатство је значајно. У питању су руде бакра, молибдена, гвожђа, цинка, олова, као и квалитетан камен за грађевинарство. Енергетску основу чине водне снаге, нарочито се по том питању истиче река Раздан на којој је изграђено низ хидроелектрана. Из акумулационог басена планинског језера Севан вода отиче реком Раздан која има велики пад. Од бројних хидроцентра на овој реци највећа је Гумушка.

Важније индустријске гране су обојена металургија, машинска индустрија, индустрија грађевинског материјала, текстилна и

прехранбена индустрија. Најважнији индустријски центри су Ереван, Кировакан, Алаверди, Кумајри. Престоница и привредни центар је Ереван у коме живи око 40% становништва целе земље.

Важније гране пољопривреде су виноградарство, воћарство и производња индустријског биља, пре свега памука, дувана и шећерне репе. Мање од 20% територије долази на обрадиво тле. Под виноградима и воћем је око 40.000 ha, и то у областима нижим од 1.300 m. Изнад зоне воћа и винограда су културе дувана и жита, а у високим планинским регионима су пашњаци важни за сточарство. У нижим областима, нарочито у Араратској низији, наводњава се близу 300.000 ha, што је више од половине целокупне засејане површине. Виногради и воћњаци распрострањени су углавном у Араратској низији.

Од сточарства најразвијеније је млечно говедарство (више од 500 хиљада грла) и овчарство (милион грла). Почетком седамдесетих година XX века, сточни фонд је био дупло већи од садашњег. У извозу земље најзаступљенији су производи машинске индустрије, метали, хемијски производи.

На простору данашње Јерменије и околног подручја већ око 2000 година пре нове ере настала је државна организација. Јерменско краљевство је обновљено у IX веку и подпало је под власт Турака у XVI столећу. Историјска Јерменија је знатно пространија од данашње јерменске државе и простира се у областима савремене североисточне Турске, око језера Ван и црноморског понтијског приморја. Турци су вековима вршили притисак на Јермене, од којих је један део примио ислам (претпоставља се да је махом реч о данашњим Курдима). Још крајем XIX и почетком XX века у наведеним просторима Отоманског царства као углавном већинско становништво живело је више од милион и по православних Јермена. Територија данашње Јерменије је укључена у састав царске Русије још почетком XIX века, а тежња свих Јермена је била ослобођење од Турака и прикључење Русији (вероватно као једна од етапа у националној еманципацији и потом добијања своје аутономије). Турци су извршили свиреп геноцид над Јерменима у Отоманском царству у два наврата (1895-1896 и 1915-1917) што је довело до истребљења јерменског становништва у Турској. Истина, један од резултата мировне конференције у Версају (споразум у Севру) је био и формирање независне државе Јерменије на широким просторима данашње североисточне Турске, у којој би поред преосталих Јермена живели и понтијски Грци. Акцијом Турака предвођеним Кемал пашом Ататурком, након турско – грчког рата 1918-

1921, дошло до поништавања ове одлуке и новог мировног уговора у Лозани. Током следећих деценија XX века Јермени су услед притисака и погрома потпуно нестали у Турској, тако да поред бројне дијаспоре на западу, јерменски народ бива сведен на простор СССР, нарочито на републику Јерменију. У оквиру Азербејдана, провинција Нагорни Карабах је већински насељена Јерменима, што је довело до етничких сукоба током периода распада СССР. Нагорно Карабах је још од почетка деведесетих година XX века *de facto* независан, али то није међународно признато, па је ова област једна од зона „замрзнутих конфликта” на постсовјетском простору. Држава Јерменија је као и Азербејдан, чланица Заједнице независних држава, заједно са Русијом и свим другим земљама постсовјетског простора (сем три балтичке републике). Истина, после Закавказских сукоба у Јужној Осетији августа 2008. године, Грузија је иступила из ове заједнице.

Азербејдан

Северни и источни део Азербејдана заузимају планине Велики и Мали Кавказ с врховима изнад 3.500 m надморске висине, а централни и југоисточни део земље низија река Кура и Аракс. Обала Каспијског језера (мора) је слабо разуђена, јужно од Бакуа има тек неколико већих залива. Клима је на прелазу од суптропске ка умереноконтиненталној (зависно и од надморске висине, а на високим планинама планинска). Реке се користе за наводњавање, нарочито Кура, која је у доњем току пловна. Око 90% становништва данас чине Азербејдanci, народ туркофонског порекла и исламске вероисповести. Око две трећине Азербејданаца су муслимани шиити, а једна трећина сунити. Пољоприведа је развијена, нарочито земљорадња у пространим низијама уз реке Куру и Аракс, као и каспијско приморје. Највише се гаје житарице, винова лоза, воће, памук, дуван, чај и свилена буба. За привреду земље је изузетно значајна експлоатација нафте и гаса. Са друге стране, пошто су током XX века у царској Русији и посебно СССР највише експлоатисани нафта и гас са ових подручја, њихове резерве су готово исцрпљене и сада се приступа експлоатацији у обалном шелфу Каспија.

Пространство Азербејдана (рачунајући и Нагорни Карабах који је практично независан од почетка деведесетих година XX века) је 86.600 km² и на њему живи око 8 милиона становника. У саставу Азербејдана је и енклава Нахичеван, која је територијално одвојена простором јужне

Јерменије. У суседном Ирану, Азербејџанци као национална мањина, представљају већинско становништво у неколико округа крајњег северозапада земље, граничном са државом Азербејџан.

Током историје, простор Азербејџана је потпадао под различите државе и империје. У VII веку заузели су га и исламизирали Арапи, да би дуго потом био под Селџуцима. Између XV и XVIII века био је у интересним сферама Персије и Турске, а потом је ушао у састав царске Русије. У оквиру СССР добио је као и Грузија и Јерменија, статус совјетске републике (у периоду 1922. до 1936. оне су у оквиру СССР чиниле заједно јединствену Закавказку федеративну републику, а од 1936. су појединачно чланице совјетског федеративног система). Распадом СССР крајем 1991, Азербејџан постаје самостална држава чланица Заједнице независних држава.

Престоница, главни привредни и културни центар земље је Баку, велика лука на јужној страни Апшеронског полуострва. Он се развио у велики индустријски центар за експлоатацију и прераду нафте, као и за производњу опреме потребне у индустрији нафте. Сем тога, Баку има добро развијену памучну и трикотажну текстилну индустрију, а исто тако и прехрамбену. Извозна је лука за нафту, а од њега полазе и важни нафтоводи. У близини Бакуа, на северној страни Апшеронског полуострва, развио се нови индустријски град Сумгаит – центар металургије, алуминијумске индустрије и производње синтетичког каучука.

Саобраћај у земљи је релативно развијен. Железничка мрежа датира из совјетског периода, док је друмски саобраћај у дефициту са модерним аутопутевима. Водени саобраћај је развијен, где је изузетно важно Каспијско море (језеро). Лука Баку је највећа на Каспијском мору (језеру) и има регионални значај. Ваздушни саобраћај је у порасту.

Др Драган Петровић